

The algorithm for determining with the help of economic expertise issues related to causing material losses, as well as issues related to determining the presence and amount of losses in financial and credit relations, based on the generalization of the practice of appointing and conducting economic expertise, which can be applied in modern realities in Ukraine, is substantiated.

The proposed main approaches to solving issues related to the assignment of material damage (losses) to banks from non-repayment of loans due to the debtor's loss of obligation and/or loss of the ability to collect debts and the assignment of material damage (losses) to banks from non-repayment of loans due to the bank's withdrawal claim rights with a discount.

Key words: banks, losses, material damage, expenses, loss of assets, income, loans.

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2023.68.58>
УДК 343.98

Ірина Леонідівна Окуневич
старший науковий співробітник

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7250-9477>
e-mail: Okunevych.Iryna@gmail.com

*Дніпропетровський науково-дослідний інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРАХУНКУ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКСПЕРТАМИ-ЕКОНОМІСТАМИ ЗАБОРГОВАНОСТІ ЗА КРЕДИТНИМИ ДОГОВОРАМИ (УГОДАМИ), ЯКА ВИНИКЛА В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД ТА ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У статті дослідженні законодавчі аспекти, відповідно до яких визначаються обставини за яких неможливе виконання зобов'язань по кредитним договорам (угодам) та обставини за яких можливе звільнення від виконання окремих зобов'язань за кредитними договорами в особливий період (який запроваджений з 18 березня 2014 року) та період воєнного стану в Україні (який запроваджений з 24 лютого 2022 року) для наступних категорій позичальників: юридичні особи, військовослужбовці, учасники АТО/ООС. В ході дослідження встановлено, що для виконання різних договорів (позики, кредитних, іпотечних тощо) в залежності від статусу позичальника існують окремі особливі підходи.

Ключові слова: кредит, кредитний договір (угода), особливий період, воєнний стан, військовослужбовець, учасник АТО/ООС.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження обумовлюється тим, що заборгованість по кредитах зростає з кожним днем. За даними

Національного банку України станом на 1 січня 2023 року частка непрацюючих кредитів, що являє собою активи, за якими прострочення погашення боргу перевищує 90 днів (30 днів для банків-боржників) або за яким боржник неспроможний забезпечити виконання зобов'язань без стягнення забезпечення, у банківському секторі зросла до 38%. Обсяг непрацюючих кредитів за березень – грудень 2022 року збільшився на 127 млрд грн до 432 млрд грн. [1]. Причиною такого становища є руйнування активів та заставного майна, падіння доходів та погіршення платоспроможності позичальників, участь у бойових діях військовозобов'язаних позичальників, що в свою чергу знижує спроможність позичальників (як юридичних так і фізичних осіб) виконувати свої зобов'язання за кредитними договорами (угодами).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Раніше в науковій літературі питання заборгованості за кредитними договорами (угодами) в особливий період та у період дії воєнного стану в Україні не висвітлювалися.

Мета дослідження. Узагальнення законодавчих аспектів, щодо розрахунку та дослідження експертами-економістами заборгованості за кредитними договорами (угодами), яка виникла в особливий період та період дії воєнного стану в Україні.

Викладення основного матеріалу. В економічному сенсі кредит – це суспільно-економічні відносини, що виникають між економічними суб'єктами у зв'язку з передачею у тимчасове користування вільних коштів (матеріальних цінностей) на засадах зворотності, платності та добровільності. Обов'язковою умовою виникнення кредитних відносин є збіг економічних інтересів суб'єктів кредиту. Він досягається через домовленості між ними щодо основних умов – розміру і терміну кредиту, величини позичкового процента та порядку його сплати, відповідальність за невиконання зобов'язань, звільнення від відповідальності тощо. Результатом досягнутого сторонами компромісу є підписання кредитного договору.

Відповідно до статті 1054 Цивільного кодексу України кредит – це завжди передача банком або іншою фінансовою установою (кредитодавцем) грошових коштів позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором. За кредитним договором позичальник зобов'язується повернути кошти та сплатити проценти за користування [2].

В кредитних договорах (угодах), як і в будь-яких інших контрактах, обов'язково зазначаються форс-мажорні обставини (події) за яких сторона звільняється від відповідальності за невиконання зобов'язань (але не від самого виконання зобов'язання), якщо надзвичайна подія безпосередньо перешкоджає виконати зобов'язання.

В статті 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» визначено, що форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, а саме: загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна

військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратства, безладу, вторгнення, блокада, революція, заколот, повстання, масові заворушення, введення комендантської години, карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України, експропріація, примусове вилучення, захоплення підприємств, реквізиція, громадська демонстрація, блокада, страйк, аварія, протиправні дії третіх осіб, пожежа, вибух, тривалі перерви в роботі транспорту, регламентовані умовами відповідних рішень та актами державних органів влади, закриття морських проток, ембарго, заборона (обмеження) експорту/імпорту тощо, а також викликані винятковими погодними умовами і стихійним лихом, а саме: епідемія, сильний шторм, циклон, ураган, торнадо, буревій, повінь, нагромадження снігу, ожеледь, град, заморозки, замерзання моря, проток, портів, перевалів, землетрус, блискавка, пожежа, посуха, просідання і зсув ґрунту, інші стихійні лиха тощо [3].

Порядок встановлення форс-мажорних обставин визначається договором між сторонами, як і порядок повідомлення сторін про їх настання та наслідки їх настання, крім того в договорі можна встановити виключний перелік форс-мажорних обставин або зазначити, які випадки сторонами не будуть вважатися як форс-мажорні.

Єдиний порядок засвідчення форс-мажорних обставин (обставини непереборної сили) встановлюється Регламентом засвідчення Торгово-промислової палати (ТПП) України та регіональними ТПП форс-мажорних обставин [4].

Відповідно до регламенту форс-мажорні обставини засвідчуються за зверненням суб'єктів господарської діяльності та фізичних осіб щодо кожного окремого договору, зобов'язання, контракту, виконання яких стало неможливим через наявність зазначених обставин.

Документом встановленої ТПП України форми, який засвідчує настання форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), виданий ТПП України або регіональною торгово-промисловою палатою згідно з чинним законодавством, умовами договору (контракту, угоди тощо) та цим Регламентом є сертифікат (в певних договорах, законодавчих і нормативних актах згадується також як висновок, довідка, підтвердження) про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили).

Наявність сертифікату ТПП про засвідчення настання форс-мажорних обставин дозволяє не застосовувати санкції за порушення зобов'язань за договором до відповідної сторони, але при цьому не дає правових підстав не виконувати зобов'язання за договором. Більш того, наявність форс-мажорних обставин не є підставою для розірвання договору, якщо такої підстави не передбачено договором.

У подальшому з введенням, відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 [5], на території України воєнного стану ТПП України у своєму листі від 28 лютого 2022 року № 2024/02.0-7.1 повідомила, що на підставі статей 14, 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» та інших документів вона засвідчує форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) – військову агресію

російської федерації проти України. Для засвідчення форс-мажорних обставин ТПП підтверджує, що зазначені обставини з 24 лютого 2022 року до їх офіційного закінчення є надзвичайними, невідворотними та об'єктивними обставинами для суб'єктів господарської діяльності та/або фізичних осіб по договору, окремим податковим та/чи іншим зобов'язанням/обов'язком, виконання яких(-го) настало згідно з умовами договору, контракту, угоди, законодавчих чи інших нормативних актів і виконання відповідно яких(-го) стало неможливим у встановлений термін внаслідок настання таких форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) [6].

Отже, при настанні форс-мажорних обставин необхідно неухильно дотримуватися умов договору про повідомлення іншої сторони про їх настання (якщо відповідне передбачене умовами договору), підтвердити настання обставин шляхом отримання відповідного сертифікату ТПП та мати можливість документально підтвердити причинно-наслідковий зв'язок між неможливістю виконання зобов'язання та обставинами непереборної сили.

Окрім дії воєнного стану наразі в Україні продовжує діяти особливий період, який встановлено у зв'язку з оголошенням часткової мобілізації відповідно до Указу Президента України від 17 березня 2014 року № 303/2014 «Про часткову мобілізацію» [7].

Особливий період, згідно з положеннями ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», є – період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [8].

У відповідності до вимог пункту 15 статті 14 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» – військовослужбовцям, призваним на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, на весь час їх призову, а військовослужбовцям під час дії особливого періоду, які брали або беруть участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, які перебували або перебувають безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів, – штрафні санкції, пеня за невиконання зобов'язань перед підприємствами, установами і організаціями усіх форм власності, у тому числі банками, та фізичними особами, а також проценти за користування кредитом не нараховуються, крім кредитних договорів щодо придбання майна, яке віднесено чи буде віднесено до об'єктів житлового фонду (житлового будинку, квартири, майбутнього об'єкта нерухомості, об'єкта незавершеного житлового будівництва, майнових прав на них), та/або автомобіля [9].

17 березня 2022 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану». Відповідно до якого «Прикінцеві та перехідні положення» Цивільного кодексу України доповненні пунктом 18 такого змісту: «У період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування у разі прострочення позичальником виконання грошового зобов'язання за договором, відповідно до якого позичальнику було надано кредит (позику) банком або іншим кредитором (позикодавцем), позичальник звільняється від відповідальності, визначеної статтею 625 цього Кодексу, а також від обов'язку сплати на користь кредитодавця (позикодавця) неустойки (штрафу, пені) за таке прострочення. Установити, що неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена відповідними договорами, нараховані включно з 24 лютого 2022 року за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за такими договорами, підлягають списанню кредитором (позикодавцем)» [10].

Цим же законом «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про споживче кредитування» [10, 11] доповнені пунктом 6¹, відповідно до змісту якого встановлено наступне: «У період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після дня його припинення або скасування у разі прострочення споживачем виконання зобов'язань за договором про споживчий кредит споживач звільняється від відповідальності перед кредитором за таке прострочення. У разі допущення такого прострочення споживач звільняється, зокрема, від обов'язку сплати кредитором неустойки (штрафу, пені) та інших платежів, сплата яких передбачена договором про споживчий кредит за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) споживачем зобов'язань за таким договором. Забороняється збільшення процентної ставки за користування кредитом з причин інших, ніж передбачені частиною четвертою статті 1056¹ Цивільного кодексу України, у разі невиконання зобов'язань за договором про споживчий кредит у період, зазначений у цьому пункті. Норми цього пункту поширюються, у тому числі, на кредити, визначені частиною другою статті 3 Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» [10].

Установити, що неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена договором про споживчий кредит, нараховані включно з 24 лютого 2022 року за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за таким договором, підлягають списанню кредитором» [10].

Окрім врегулювання питань відповідальності позичальників за прострочення виконання взятих на себе зобов'язань, Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» також було внесено зміни в розділ VI «Прикінцеві положення» Закону України «Про іпотеку» та тимчасово зупинена дія окремих його положень.

Згідно з положеннями нового п. 5 розділу VI «Прикінцеві положення» Закону України «Про іпотеку», у період дії в Україні воєнного, надзвичайного

стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування щодо нерухомого майна (нерухомості), що належить фізичним особам та перебуває в іпотечі за споживчими кредитами, зупиняється дія таких статей Закону України «Про іпотеку» [10, 12]:

– ст. 37 (у частині реалізації права іпотекодержателя на набуття права власності на предмет іпотеки);

– ст. 38 (у частині реалізації права іпотекодержателя на продаж предмета іпотеки);

– ст. 40 (у частині виселення мешканців із житлових будинків та приміщень, переданих в іпотеку, щодо яких є судові рішення про звернення стягнення на такі об'єкти);

– ст. 41 та ст. 47 (у частині реалізації предмета іпотеки на електронних торгах).

Однак зазначені положення не поширюються на нерухоме майно (нерухомість), оформлене в іпотеку з метою забезпечення виконання зобов'язань за договорами, укладеними після дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», або за договорами, до яких після дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» за погодженням сторін вносилися зміни в частині продовження строків виконання зобов'язань та/або зменшення розміру процентів, штрафних санкцій [10].

Військовослужбовці звільняються від сплати штрафних санкцій, відсотків за користування кредитом не лише стосовно до банків, але і небанківських фінансових установ. Зокрема, це можуть бути кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг.

Пільги з погашення основного боргу за кредитною заборгованістю (тіла кредиту) та пільги зі сплати комісій по кредиту – наразі законодавством України не передбачені.

У Листі Міністерства оборони України «Щодо документа, який підтверджує призов під час мобілізації та проходження військової служби» від 21.08.2014 № 322/2/7142 Головне управління оборонного та мобілізаційного планування Генштабу Міноборони на звернення НБУ пояснило, якими документами підтверджувати призов під час мобілізації та проходження військової служби [13].

Як вбачається з пояснень, які надало Головне управління оборонного та мобілізаційного планування Генштабу Міноборони, основним документом, який підтверджує призов та проходження військової служби військовослужбовцем в особливий період, а також підтверджує призов під час мобілізації резервістів та військовозобов'язаних, є військовий квиток, у якому у відповідних розділах здійснюються службові відмітки [13].

Також передбачено, що якщо немає можливості надати копію сторінок військового квитка, то тоді документом, що підтверджує призов на військову службу під час мобілізації, може бути: довідка про призов військово-

зобов'язаного на військову службу, видана військовим комісаріатом або військовою частиною (для військовозобов'язаних) або витяг із наказу чи довідки про зарахування до списків військової частини, які видаються військовою частиною (для резервістів) [13].

Згідно з приписами Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», початком військової служби вважається: день призову на військову службу в районному військовому комісаріаті (для військовозобов'язаних) або день зарахування до списків особового складу військової частини, про що робиться відповідний запис до військового квитка (для резервістів) [14]. Закінченням військової служби для резервістів та військовозобов'язаних, відповідно до зазначеного Закону, є день виключення військовослужбовців зі списків особового складу військової частини, про що робиться відповідний запис до військового квитка.

Слід звернути увагу, що дана пільга поширюється та діє для військовослужбовців з початку (18.03.2014 року) і до закінчення особливого періоду, для резервістів та військовозобов'язаних – з моменту призову під час мобілізації і до закінчення особливого періоду. А отже, для реалізації вказаного права на пільгу, необхідно письмово повідомити банк про проходження військової служби та надати підтверджуючі документи.

Встановлення наявності форс-мажорних обставин або обставин за яких особа звільняється від сплати штрафних санкцій, відсотків за користування кредитом відноситься до питань права, які відповідно до п. 2.3 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, судовому експерту заборонено вирішувати питання, що виходять за межі кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю, у тому числі з питань права [15].

Закон вимагає від експерта об'єктивної думки і обґрунтованості своїх позицій. Тому необхідно визнати, що дослідження питань заборгованості за кредитними договорами (угодами) неможливо без вивчення інших матеріалів. На думку автора статті, іншими матеріалами можуть бути саме сертифікат ТПП, копія військового квитка з відповідною службовою відміткою, копія довідки про призов військовозобов'язаного на військову службу, копія витягу з наказу або довідки про зарахування до списків військової частини, а також письмове повідомлення банку/фінустанови позичальником про проходження військової служби тощо.

Висновки. Таким чином, судовий експерт-економіст, маючи досвід і знання, повинен давати висновок на підставі всіх джерел інформації. Тому для дослідження питань заборгованості за кредитними договорами (угодами) експерту, окрім кредитних договорів, первинних бухгалтерських документів, банківських виписок тощо, необхідно надати і документи, що підтверджують звільнення позичальника від сплати штрафних санкцій за договором та нарахованих процентів за кредитним договором (угодою). Такими документами можуть бути: сертифікат ТПП, копія військового квитка з відповідною службовою відміткою, копія довідки про призов військовозобов'язаного на військову службу, копія витягу з наказу або довідки про зарахування до списків військової частини, а також письмове повідомлення

банка/фінустанови позичальником про проходження військової служби тощо.

Перелік посилань

1. Рівень непрацюючих кредитів (NPL). Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/npl> (дата звернення: 20.04.2023).
2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 28 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.04.2023).
3. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-вр#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
4. Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) : Рішення президії від 15.07.2014 № 40(3) : станом на 18 груд. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0040571-14#top> (дата звернення: 10.04.2023).
5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022: станом на 14 лют. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 15.04.2023).
6. Всім кого це стосується: Лист Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 № 2021/02.0-7.1: станом на 28 лют. 2022 р. URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf> (дата звернення: 10.04.2023).
7. Про часткову мобілізацію : Указ Президента України від 17.03.2014 № 303/2014: станом на 18 берез. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303/2014#Text> (дата звернення: 03.04.2023).

References

1. The level of non-performing loans (NPL). National Bank of Ukraine. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/stability/npl> (access date 20.04.2023). (in Ukrainian).
2. Civil Code of Ukraine: Code of Ukraine dated January 16, 2003 No. 435-IV: as of April 28 2023 Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (access date 01.04.2023). (in Ukrainian).
3. On Chambers of Commerce and Industry in Ukraine: Law of Ukraine dated December 2, 1997 No. 671/97-VR: as of March 31, 2023 Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-вр#Text> (access date 10.04.2023). (in Ukrainian).
4. Regulation of certification by the Chamber of Commerce and Industry of Ukraine and regional chambers of commerce and industry of force majeure circumstances (circumstances of force majeure): Decision of the Presidium dated 07/15/2014 No. 40(3): as of December 18 2014 Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0040571-14#top> (access date: 10.04.2023). (in Ukrainian).
5. On the introduction of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated February 24, 2022 No. 64/2022: as of February 14 2023. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (date of application: 15.04.2023). (in Ukrainian).
6. To all whom it concerns: Letter of the Chamber of Commerce and Industry of Ukraine dated February 28, 2022 No. 2021/02.0-7.1: as of February 28, 2022 Retrieved from: <https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf> (access date: 10.04.2023) (in Ukrainian).
7. On partial mobilization: Decree of the President of Ukraine dated March 17, 2014 No. 303/2014: as of March 18, 2014 Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303/2014#Text> (access date: 03.04.2023). (in Ukrainian).

8. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII: станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 30.04.2023).
8. On mobilization training and mobilization: Law of Ukraine dated October 21, 1993 No. 3543-XII: as of March 31, 2023. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (access date: 30.04.2023). (in Ukrainian).
9. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII: станом на 23 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 01.04.2023).
9. On social and legal protection of military personnel and their family members: Law of Ukraine dated 12.20.1991 No. 2011-XII: as of December 23 2022. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (date of application: 01.04.2023). (in Ukrainian).
10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 30.04.2023).
10. On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the effect of norms during the period of martial law: Law of Ukraine dated March 15, 2022 No. 2120-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (date of application: 30.04.2023). (in Ukrainian).
11. Про споживче кредитування: Закон України від 15.11.2016 р. № 1734-VIII : станом на 28 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text> (дата звернення: 30.04.2023).
11. On consumer lending: Law of Ukraine dated November 15, 2016 No. 1734-VIII: as of January 28 2023, Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text> (access date 30.04.2023). (in Ukrainian).
12. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 р. № 898-IV: станом на 10 жовт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text> (дата звернення: 30.04.2023).
12. About mortgages: Law of Ukraine dated 06/05/2003 No. 898-IV: as of October 10 2022. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text> (access date 04/30/2023).
- Щодо документа, який підтверджує призов під час мобілізації та проходження військової служби: лист Міністерства оборони України від 21.08.2014 № 322/2/7142: станом на 21 серп. 2014 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS23137> (дата звернення: 02.04.2023).
- Regarding the document confirming conscription during mobilization and military service: Letter of the Ministry of Defense of Ukraine dated August 21, 2014 No. 322/2/7142: as of August 21 2014. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS23137> (access date: 02.04.2023). (in Ukrainian).
13. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII: станом на 5 лют. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 03.04.2023).
13. On military duty and military service: Law of Ukraine dated March 25, 1992 No. 2232-XII: as of February 5 2023. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (date of application: 03.04.2023). (in Ukrainian).
14. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-
14. On the approval of the Instructions on the appointment and conduct of forensic examinations and expert studies and

методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ М-ва юстиції України від 08.10.1998 № 53/5: станом на 7 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

Scientific and methodological recommendations on the preparation and appointment of forensic examinations and expert studies: Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated October 8, 1998 No. 53/5: as of March 7. 2023. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (access date 01.05.2023). (in Ukrainian).

FEATURES OF THE CALCULATION AND STUDY BY EXPERT ECONOMISTS OF DEBT UNDER LOAN AGREEMENTS THAT AROSE DURING A SPECIAL PERIOD AND THE PERIOD OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

I. Okunevych

The article examines the legislative aspects, in accordance with which the circumstances are determined under which it is impossible to fulfil obligations under loan agreements (agreements) and the circumstances under which it is possible to exempt from the performance of certain obligations under loan agreements in a special period (introduced on March 18, 2014) and the period of martial law in Ukraine (introduced on February 24, 2022) for the following categories of borrowers: legal entities, military personnel, ATO/JFO participants. In connection with the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine, many borrowers (both legal entities and individuals) lost their outpost property, and assets, income decreased, many borrowers take part in hostilities, etc., which in turn affected the ability to repay their obligations under loan agreements. The study found that there are separate special approaches for the implementation of different contracts. In particular, regarding the fulfilment of loan, mortgage, and loan agreements, the only requirement for releasing a person from liability for the inability to fulfil his obligations under the agreement is the introduction of martial law. But at the same time, in order to exempt military personnel and participants in the ATO/JFO from the accrual of penalties for failure to fulfil their obligations and interest on using a loan, it is necessary to notify the bank (or other financial institution in which the loan was issued) in writing about military service and provide supporting documents. In relation to legal entities, the legislator requires to prove the fact that it is impossible to fulfil the contract due to the onset of force majeure circumstances, the occurrence of which is confirmed by the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry in a legislative manner.

Key words: loan, loan agreement, special period, martial law, soldier, ATO/JFO participant.